

ДІЯЛЬНІСТЬ САЛЬВАДОРА ДАЛІ В КОНТЕКСТІ ТЕЧІЇ СЮРРЕАЛІЗМУ

Сюрреалізм (франц. *surrealisme* – надреалізм) – авангардистський напрям у літературі та мистецтві, що виник у Франції на рубежі 1910–1920-х рр. На чолі сюрреалізму перебував письменник Андре Бретон. Невдовзі до руху приєдналися такі письменники, як Л.Арагон, П.Елюар, Т.Тцара, Р.Вітрак, художники С.Далі, М.Ернст, І.Тангі, кінорежисер Л.Бунюель, кінокритик Ж.Садуль. Дуже швидко сюрреалізм поширився за межами Франції. Вже у 20-ті рр. ХХ ст. за цим напрямком працюють бельгійські художники Р.Магріт і П.Дельво. Досвід напрямку сприймають в Англії Г.Мур і Ф.Бекон. На рубежі 1920–1930-х рр. сюрреалістична течія виникає в Сербії (М.Рістич, О.Давичо). У 1930-х рр. Вітезлав Незвал створює групу чеських сюрреалістів (Ф.Музіка, К.Бібл, К.Тейге), а наприкінці тридцятих сюрреалізм проникає вже в словацьку літературу (М.Бакош, М.Поважай, Р.Фабри, В. Рейсел). Поширюється сюрреалізм в Японії, США, країнах Латинської Америки.

Теоретики сюрреалізму пов'язували з новою течією надії на побудову нової художньої реальності, яка була б реальнішою («надреальною») за існуючу. Андре Бретон у своєму «Маніфесті сюрреалізму» «раз і назавжди» дає визначення сюрреалізму: «Чистий психічний автоматизм, завдяки якому ми хочемо висловити на письмі, усно чи якимось іншим чином, фактичне функціонування думки без будь-якого контролю, керованого розумом, поза великою естетичною чи моральною упередженістю». Отже сюрреалізм прагне до автоматичної фіксації підсвідомого. Митець-сюрреаліст має спиратися на досвід сновидінь, галюцинацій, марень. Саме у сфері несвідомого, на думку сюрреалістів, прихована справжня істина буття.

«Сюрреалізм, – проголошує А.Бретон, – базується на вірі у всемогутність сну, у ворожу будь-якій цілісності гру мислення». Сюрреалізм оголошує війну розуму, матеріалізму, логіці, моралі. Сюрреалісти, які центр своєї уваги перенесли на підсвідомість, сновидіння, транс, дитячі ігри, зазнали чималого впливу теорій З.Фрейда. Адже, за Фрейдом, підсвідомість є тією внутрішньою силою, що «відтискає нашу свідомість у несвідоме». Так, С.Далі зізнався, що світ ідей Фрейда означає для нього стільки ж, скільки світ Біблії означав для митців Середньовіччя або світ античної міфології – для художників Ренесансу. З фрейдизму виникає абсолютна довіра сюрреалістів до ірраціонального як джерела творчості. Сюрреалізм проголосив нові засоби та прийоми творчості. Зокрема, принцип «автоматичного письма», з його парадоксальним, алогічним, випадковим зіткненням думок та образів. Адже сам образ може виникнути «лише зі зближенням двох більш-менш віддалених одна від одної реальностей», і чим більш далекими будуть ці відношення реальностей, тим могутнішим буде образ, тим більше буде в ньому «емоційної сили й поетичної реальності».

Взагалі, ідеальною моделлю сюрреалістичного образу є «зустріч на операційному столі швейної машинки з парасолькою» (образ Лотреамона). До зразків «автоматичного письма» близькою є сюрреалістична лірика, яка відзначається «надметафоричністю», неочікуваними асоціаціями, свідомим композиційним сумбуром.

Одним із найбільш яскравих представників сюрреалізму можна вважати іспанського живописця Сальвадора Далі. Для сюрреалізму в тому вигляді, як його сповідував С.Далі, немає ні політики, ні інтимного життя, ні техніки і нічого іншого. Є лише сюрреалістична творчість, яка перетворює в щось нове все те, до чого вона торкається.

У 1929 р. молодий Далі потрапив на той паризький ґрунт, до якого був уже підготовлений. З картини 1929 р. «Великий мастурбатор» до таких творів 1936–1937 рр., як «Осінній канібалізм» і «Метамарфози нарциса» простягається перший період самостійної та зрілої творчості. За кілька років Далі став однією з ключових фігур руху і займав важливе місце в його літописі. Його енергія і винахідливість проявлялися в найрізноманітніших формах: він виконував ескізи ювелірних прикрас, оформляв вітрини, брав участь у театральних постановках і створенні кінофільмів, проілюстрував популярну книгу «Пісні Мальдорора» Лотреамона. Він написав дві автобіографії: «Таємне життя Сальвадора Далі» і «Щоденник генія», новелу «Приховані лики». У цей час і сама біографія Далі вже визначалася як свого роду твір мистецтва. Він часто втілював в життя свої прийоми сюрреалістичного парадоксу, і його висловлювання та громадські акції відштовхують від нього корифеїв руху. Впевненість у своєму таланті виявляється викликає явно форсовану «манію величі». Він розриває зв'язки з людьми, близькість до яких осяяла його «учнівський» період. Врешті, у 1934 р. Далі виганяють з групи сюрреалістів, яка продовжує «лівшати» і співчувати комуністам. Далі відмовляється зайняти настільки певну позицію і навіть починає небезпечну сюрреалістичну гру з шовінізмом і фашизмом. У 1941 р. практично всі друзі поривають із ним будь-які особисті відносини, після того як він проголошує себе прихильником католицизму і монархії.

Чудовим прикладом сюрреалізму є фільми Сальвадора Далі «Андалузський пес» і «Золотий вік». «Андалузський пес» (франц. *Un chien andalou*) – 16-хвилинний сюрреалістичний німий фільм іспанського режисера Луїса Бунюеля та іспанського художника Сальвадора Далі. Спершу його було випущено до обмеженого показу в Парижі 1929 р., але він став настільки популярним, що залишався в прокаті вісім місяців. Фільм є одним із найвідоміших сюрреалістичних фільмів «авангарду» 1920-их. У фільмі відсутній сюжет у звичному розумінні цього слова. Хронологія подій розрізнена: так, перехід від першої сцени – франц. *Il etait une fois* (укр. «Колись давно») до другої сцени «Вісім років потому» відбувається без зміни обставин та персонажів. Кінематографічна оповідь Бунюеля піддається законам «логіки» сновидінь, у яких зорові образи змінюються, не

піддаючись раціональній логіці та хронологічній послідовності, тому кінокритики, які аналізують фільм, часто користуються термінами популярної в ті роки теорії сновидінь З.Фрейда. Фактично заперечуючи різноманітні інтерпретації фільму, Бунюель у своїх спогадах зазначав, що єдиним правилом, яким вони з Далі користувалися при написанні сценарію, була заборона на «будь-які ідеї або образи, які могли б мати раціональне пояснення». Крім того, він стверджував, що «у фільмові нема нічого, що б символізувало щось. Єдиним методом дослідження символів, можливо, є психоаналіз».

«Золотий вік» – друга режисерська робота Луїса Бунюеля, знята в 1930 р., аналізувати яку марно, тому що роботи Бунюеля і Далі практично не піддаються аналізу. І зараз, через більше як 80 років, складно сказати, що в цьому фільмі було більше, епатажу чи сенсу. Але, безсумнівно, робота дуже оригінальна. У цьому фільмі, що об'єднав гумор перших фільмів Великого Німого кіно і чорний гумор сюрреалізму з елементами апіорного антиклерикалізму, немає сенсу описувати і без того умовний сюжет. Варто процитувати лише передмову до першого номера журналу «Сюрреалістична революція»: «Процес пізнання вичерпано, інтелект не приймається більше в розрахунок, лише мрія залишає людині всі права на свободу. Завдяки мрії смерть знаходить цілком ясний сенс, і сенс життя стає байдужий. Вранці у кожній родині чоловіки, жінки і діти, якщо їм у голову не приходять нічого кращого, розповідають один одному сни...». Цей фільм є результатом сновидінь і рефлексивного мислення двох геніїв – Луїса Бунюеля і Сальвадора Далі, на жаль, посварених в процесі роботи над фільмом. У результаті чого в другому проекті залишилося лише кілька вмонтованих сцен зі снів Далі. Це фільм-есе на теми еросу і цивілізації, коли коханцям заважає то поліція, то вищий світ, то церква. Картина стала пам'ятником Золотого століття, коли режисери ще не втратили мистецтва знімати еротіку, революційний авангардизм володів почуттям гумору, а сюрреалізм ще не став невід'ємною частиною рекламної-масової культури. Фільм, вперше показаний 28 жовтня 1930 року, викликав фурор, був прийнятий зі скандалом, а потім заборонений урядом. Він образив і суспільство, і церкву. Хоча С.Далі вказаний у титрах, цього замало, адже його внесок у сценарій полягав лише у сюрреалістичному підході до візуальних образів і деяких епізодів. Гнів Бунюеля проти суспільства та, зокрема, проти його ставлення до моралі, зараз може викликати лише сміх, поведінка героя і героїні не змусили б нікого навіть помітити їх. Однак антирелігійні коментарі повні ненависті й богохульства.

Отже завдяки саме Сальвадору Далі сюрреалізм набув визначного поширення у всій Європі. Митець узяв ідеї сюрреалізму і вдосконалив. Життя, органічна природа і людське тіло в очах Далі зовсім не схожі на атрибут щасливої та святкової повноти буття: вони, скоріше, не суть якісь дивовижні галюцинації. Для С.Далі сюрреалізм був геть не мистецьким рухом, а стилем життя з яким він йшов до самої смерті. І не дивно, що коли його запитали, що ж таке сюрреалізм, він відповів: «Сюрреалізм – це Я».